

Att sona det förflutna

Abstract

I ett tal på urfolksdagen 1998 bad den svenska jordbruksministern om ursäkt för hur Sverige behandlat samerna. Det är idag allt mer vanligt att regeringar och organisationer ber om ursäkt för handlingar i det förflutna, både i Sverige och runt om i världen. Sannings- och försoningskommissioner söker komma till rätta med arvet efter historiska övergrepp genom att lyfta fram dem i ljuset. Men vad innebar egentligen denna ursäkt till samerna och för vems räkning talade ministern? Artikeln behandlar ursäkter som framförts till andra urfolk, vad som skrevs i media i anslutning till att den svenska ursakten framfördes och hur den sen diskuterats och använts. En motivering till behovet av ursäkter söks i förflutna handlingar som betraktas i ljuset av samtida internationella överenskommelser om urfolks rättigheter. En slutsats är att en verkningsfull ursäkt måste ta konsekvensen av hela kedjan mellan oförrätter, ånger, gottgörelse och en förändrad relation mellan grupper. För svensk-samiskt vidkommande borde det innebära att frågor om rättelse för bland annat tvångsförflyttningar och förnekandet av samiskt språk och kultur måste diskuteras och internationella konventioner skrivs under och förbättras. Sådana handlingar skulle ha djupgående inflytande på nationens historia och tjäna som modell för relationer till andra nationella minoriteter. Den nya berättelse som en ursäkt innebär, möjliggör en framtid som inte är förutbestämd av det förflutna.

Inledning

Den svenska jordbruksministern uttryckte 1998 en ursäkt till samerna i Sverige. Hon sa i den att hon var ”väl medveten om det förtryck den svenska staten utsatt samerna för genom historien [...] Det finns inget annat sätt för Sverige att komma vidare än att be om ursäkt för de övergreppen.” Utan tvekan var ursakten djupt menad och ministern talade vid flera offentliga tillfällen både under och efter sin period som minister om behovet av försoning och en väg framåt i relationerna mellan svenskar och samer. Trots det beskrevs ursakten ett drygt tiotal år senare som ineffektiv och utan några väsentliga följder.¹ Svensk-

¹ ”Ministerursäkt utan betydelse”, Sveriges Radios hemsida, <<http://sverigesradio.se/>>

samiska relationer framstår som paradoxala i förbindelse med svenska ansträngningar att, tillsammans med de skandinaviska grannländerna, internationellt driva och agera som världssamvete i frågor om mänskliga rättigheter. Denna artikel behandlar den svenska ursäkten till samer genom att studera hur historiska erfarenheter erkänns, berättas och används i processer som rör kollektiva försoningssträvanden. I den tid då detta skrivs rör sig ofta sådana försoningsprocesser runt frågor om ursäkter för brott och orättvisor i det förflutna. När det gäller frågan om relationer mellan nationalstater och ursprungsfolk så mäts en historia av ojämlika relationer och övergrepp mot nutida normer i form av internationella överenskommelser om ursprungsfolks rättigheter och resultatet blir att denna historia bedöms som orättfärdig och i behov av rättelse och gottgörelse. Under det att jag genomförde forskning för att skriva artikeln upptäckte jag att den svenska ursäkten hade en egen historia som jag behövde knyta samman för att kunna förstå dess sammanhang och betydelse.

Koloniala relationer och ursprungsfolks rättigheter

På nyårsafton 1743 låg den svenske lappmarksprästen Pehr Högström vid en lägereld i en samisk by nära Gällivare. Högström låtsades sova medan han lyssnade på ett samtal mellan några samiska män som var hans vägvisare. De talade om hur Högström frågat ut dem om heliga platser och planerade vad deras svar skulle vara om han fortsatte att ställa sådana frågor. Följande dag tog Högström upp ämnet igen och efter en längre intern överläggning frågade en man, Anders Ersson Snadda, om han kunde få lov att uttrycka sin ärliga uppfattning:

Han sade sig av gammalt folk hört berättas, hur lyckliga och i vad välmåga folket levde den tiden man fritt brukade dessa helgedomar, samt hur många underliga öden och sällsamma händelser hans folk blivit underkastat, och hur en allmän fattigdom tilltagit sedan för bruket av dessa sedvänjor så många hinder blivit lagda i vägen.

[sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=2165027](https://www.gunlogfur.se/sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=2165027), 4/10 2011.

De andra samerna nickade medhåll men det hindrade inte Högström från att applådera förstörelsen av en viktig samisk offerplats vid Saiwo, söder om Dundret 1747, eller från att uttrycka att det inte räckte att samerna uppmuntrades att konvertera, de borde också uppfostras till kristna värderingar och svenskt borgerligt uppförande.²

Denna korta berättelse är en ögonblicksbild som visar ett förnekande av de rättigheter man idag menar tillhör ursprungsfolk. Det vill säga rätten till egen kultur och egna religionsuttryck och praktiker. Högströms beskrivning är värd att notera inte bara för att den illustrerar svenskt förhållningssätt till samisk kultur och religion på 1700-talets mitt utan också för att den bevarat en kraftfull samisk reaktion mot försvenskningsspolitiken. Det är också värt att betona att Högströms arbete bland samerna tycks ha varit uppskattat av många och han uttryckte annars både sympati och respekt för de samer han utnämns att tjäna som präst och missionär. Hans sätt att förhålla sig till samisk religionsutövning var därför inte ett undantag bland bildade svenskar utan snarare ackompanjerades det av långt strängare krav från andra håll.³

Högströms försök att komma åt kunskap om samernas riter och trosuppfattningar växte ur en övertygelse om att omvändelse till kristendomen var till samernas fördel samtidigt som det var nödvändigt i det hierarkiska svenska kungadömet som avkrävde en specifik religiös tillhörighet från sina undersåtar. Kronan och kyrkan arbetade unisont för att undervisa, övervaka och uppfostra landets befolkning.⁴ I ett nutida perspektiv är det lätt att hävda att 1700-talets svenska präster och civila tjänstemän, som med bedrägliga medel eller hot försökte skaffa sig vetskap om samiska kulturella och religiösa vanor och som med våld förstörde heliga platser och föremål, handlade på ett sätt som går direkt emot proklamationerna i FN:s deklaration om ursprungsfolkens rättigheter. Deklarationen, som antogs av FN:s generalförsamling 2007

2 Carl F. Hallencreutz, *Pehr Högströms missionsförrättningar och övriga bidrag till samisk kyrkohistoria*, utgivna och kommenterade av C.F. Hallencreutz (Uppsala 1990) s. 55 (cit. 120, 29 (cit. moderniserat).

3 Hallencreutz (1990) s. 16; Egil Johansson, ”Prästerna i övre Norrlands kustbygd: Blad ur ett forskningsprojekt”, i Sten Henrysson (red.), *Samer, präster och skolmästare: Ett kulturellt perspektiv på samernas och Övre Norrlands historia* (Umeå 1993) s. 118.

4 Beträffande den svenska missionens motiv, se Daniel Lindmark, *En lappdrängs omvändelse: Svenskar i möte med samer och deras religion på 1600- och 1700-talen* (Umeå 2006) särskilt kap. 9.

med 144 staters stöd, däribland Sverige, betonar att ursprungsfolk har rätt att ”vara annorlunda, att betrakta sig själva som annorlunda och bli respekterade som sådana.” I artikel 8 uttrycks specifikt att ”ursprungsfolk och individer har rätt att inte utsättas för tvingande assimilation eller förstörelse av deras kultur”, och i artikel 12 understryks deras rätt att ”uttrycka, utöva, utveckla och undervisa om sina andliga och religiösa traditioner, vanor och ceremonier; rätt att bevara, skydda och ha enskild tillgång till religiösa och kulturellt viktiga platser; rätt att använda och övervaka sina ceremoniella föremål.”⁵ Utöver detta så ger deklarationen stater inom vilka ursprungsfolk idag lever uppdraget att förhindra kränkningar av dessa rättigheter, samt en skyldighet att erbjuda gottgörelse för eventuella övergrepp.

Syftet med denna text är inte att anklaga det förflutna för att inte leva upp till samtida uppfattningar om interetniska relationer. I stället är det att erkänna och betona att såväl överenskommelser som konflikter i nutiden bygger på historiska erfarenheter. Självklart har samhällen förändrats och makten befinner sig inte längre i händerna på Kyrka och Krona. Men det förflutna lever med i samtiden på många olika sätt. Under några decennier har det blivit alltmer angeläget att diskutera hur historiska erfarenheter påverkar samtida interaktioner mellan olika grupper av människor i Sverige såväl som i många andra länder. Delvis hänger detta samman med att politiskt handlande idag i allt högre grad identifierar grupper som med hänvisning till en specifik samhörighet som växer ur en gemensam historia ställer krav på tillhörighet och särskilda rättigheter.⁶ I kölvattnet på internationella konflikter och krig, forna koloniers självständighetssträvanden och tidigare staters sammanfall som i forna Jugoslavien har nationens historia, i synnerhet en moralisk värdering av dess handlande, kommit i allt större fokus. I flera stater med en stark kolonial historia, som Storbritannien, Australien och USA, har man under de senaste decennierna upplevt uppsplitande

⁵ United Nations declaration on the rights of indigenous peoples (2007), United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues <<http://www.un.org/esa/socdev/unpfi/en/drip.html>>, 4/10 2011; ang. omröstningen, se United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues <<http://www.un.org/esa/socdev/unpfi/en/declaration.html>>, 4/10 2011 (min översättning).

⁶ För aktiveringen av historia i nutiden, se analys av Thomas Hylland Eriksen, *Kampen om fortiden: Et essay om myter, identitet og politikk* (Oslo 1996).

strider (så kallade *history wars*) om hur och om vilka den nationella historien ska berättas. Att föreställa sig att förflutna händelser och processer inte påverkar nutiden är inte möjligt och regeringar såväl som individer söker vägar för att kunna överbrygga orättvisor och skiljaktheter i det förgångna i syfte att lösa samtida konflikter. Det är inte bara en fråga om ”historiska sanningar” utan handlar lika mycket om ett erkännande av ”historiska sår” som blir uppenbara när ett samhälle erkänner att vissa grupper lider av marginalisering och diskriminering som en konsekvens av det förflutnas handlingar.⁷

Att strunta i sådana historiska sår är riskfyllt. Ett välkänt exempel är efterbörden från första världskriget, då den segrande ententemakten sökte att fullständigt krossa Tyskland. Förödmjukelsen och hätskheten det ledde till skapade en grogrund för den framgång de nazistiska idéerna och politiken fick under mellankrigstiden. Elazar Barkan, som studerat frågor om försoning i internationella relationer, menar att det var denna ödesdigra erfarenhet som påverkade de allierade att avstå från att kräva Japan och Tyskland på monetär gottgörelse efter 1945. Detta inledde vad Barkan kallar en ”ny internationell moral” och han betonar den roll historien spelar i detta: ”The urge to amend past injustices [...] addresses history through an effort to build an interpretation of the past that both parties share.”⁸

Försoning och historia

Det kanske mest kända exemplet på den nya politiken att söka försona sig med det förflutna är den Sannings- och Försoningskommission som etablerades i Sydafrika 1995. Dennas uppgift var att ta itu med de förfärliga upplevelser och brott mot mänskliga rättigheter som skedde under apartheid-styret. Ingen del av samhället var opåverkad av dessa övergrepp. Justitieministern Dullah Omar uttryckte att en kommission var ”nödvändig för att möjliggöra för sydafrikaner att komma

⁷ Om historiska sår, se Rochona Majumdar, *Writing postcolonial history* (London 2010) s. 125–126; och Dipesh Chakrabarty, ”History and the politics of recognition,” i Keith Jenkins, Sue Morgan, & Alan Munslow (red.), *Manifestos for history* (London 2007) s. 77–86.

⁸ Elazar Barkan, *The guilt of nations: Restitution and negotiating historical injustices* (New York 2000) s. xxiv.

till rätta med sitt förflutna på ett moraliskt godtagbart sätt och för att främja uppdraget om försoning.”⁹ Kommittéer etablerades som hade till uppgift att höra vittnesmål om övergrepp mellan 1960 och 1994, hantera frågan om ersättning och rehabilitering, samt att gå igenom ansökningar om amnesti. De muntligt framförda vittnesmålen sändes på teve och formade känslomässigt starka ögonblick av offentligt erkännande av apartheididens illdåd. Dessa öppna förhör bidrog till formandet av en ny sorts medborgarskap.

Dessa synbara uttryck för mänsklig smärta, förövars bistra berättelser om tortyr och mord och uppgrävandet av skelett genomborrade av kulor markerade ett tydligt brott från den djupt segregerade form av historisk kunskap som bidragit till att reproducera föreställningar om sydafrikanskt medborgarskap över flera generationer.¹⁰

Den sydafrikanska sanningskommissionen fick mycket stor internationell uppmärksamhet och en del kritiker har menat att den varken bidrog till en reell försoning mellan svarta och vita sydafrikaner eller tog itu med frågor om juridisk rättvisa. Oavsett sanningen i en sådan kritik så har kommissionen haft en stor betydelse för andra försök runt om i världen att läka sår i splittrade samhällen.¹¹

På ett liknande sätt har politiska ursäkter för historiska oförrätter kommit att bli allt vanligare i både internationella relationer och inom stater. Inte oväntat är sådana ursäkter många gånger starkt kontroversiella. Ursäkter, skriver den brittiske statsvetaren Andy Mycock i en artikel om debatten om Storbritanniens imperiehistoria, betraktas av några som en indikation ”på en större nedgång i nationell självkänsla och beteendenormer” och många ser kraven på nationell avbön som

9 Truth and Reconciliation Commission website, <<http://www.justice.gov.za/trc/>>, 6/10 2011 (min översättning).

10 Madeleine Fullard & Nick Rousseau, Fullard, Madeleine & Nick Rousseau. ”Truth-telling, identities and power in South Africa and Guatemala”, International Center for Transitional Justice, <<https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Identities-Truth-Commissions-Research-Brief-2009-English.pdf>>, 16/9 2015 (min översättning).

11 Sanningskommissioner har etablerats i länder på alla kontinenter, som Argentina, Chile och Guatemala i Latinamerika; Kanada i Nordamerika; Liberia, Sierra Leone och Kenya i Afrika; och på Filippinerna, i Sydkorea och Kambodja i Asien. Sådana initiativ är dock förvånansvärt sällsynta i Europa; se Lavinia Stan, ”Truth commissions in Central and Eastern Europe” (conference paper 2008), <http://stfx.academia.edu/LaviniaStan/Talks/7553/Truth_Commissions_in_Central_and_Eastern_Europe>, 23/1 2013.

ett sätt att ”påtvunga oförtjänt skuld på de som inte direkt var ansvariga för brott i det förflutna.” Å andra sidan finns argument om att nationen ”knappt ens börjat tänka på sin historia som imperium på ett systematiskt och kritiskt sätt” och detta innebär ”en ovilja att ta i beaktande hur och på vilka sätt som det förflutna fortsätter att forma nutiden.”¹² Liknande skilda förhållningssätt till en historia som innehåller ett arv av olikhet och ojämlikhet genomsyrar debatter i många länder och regioner.

Kolonialismen och dess konsekvenser för ursprungsfolk och undertryckta minoriteter utgör ett särskilt område för vilket stater och institutioner bett om ursäkt – eller inte. Vad innebär egentligen denna samtida trend av ursäkter för den roll kolonialismens historia spelar i dagens samhällen? Hur aktiveras historiska minnen och hur betraktas ansvar för handlingar när nationalstater och ursprungsfolk söker att hantera det förflutnas arv? Vad kommer man ihåg, vem är det som minns och vad är det som glöms? Och vad betyder det att använda ett koncept – en bön om förlåtelse – som utvecklats för att laga relationer mellan individer på politiska kollektiv?¹³ Ursäkter kan bli till ögonblick av nationell samling i vilka människor förenas av delade känslor av moralisk upprördhet och personlig sorg. Att ta itu med historier om övergrepp och maktutövning i det förflutna kan ses som ett sätt att återupprätta ett lands moraliska auktoritet och det kan också utvecklas till ett postkolonialt delat medvetande och en ny historieskrivning. Det är också relevant att fråga vad en ovilja att ta itu med ”fädernas synder” innebär för historier, minnen och relationer mellan ursprungsfolk och de stater inom vilkas gränser de lever.

När den australiske premiärministern Kevin Rudd öppnade parlamentet i februari 2008 med en genomgripande ursäkt å regeringens vägnar ”för lagar och politik som förts av en räkka av riksdagar och regeringar” som åsamkat ”sorg, lidande och förlust” för aboriginer och Torres Strait-bor, så spreds rubrikerna över hela världen. Ursäkten

12 Andy Mycock, ”Sorry seems to be an easier word: Brown and the politics of apology”, <<http://www.opendemocracy.net/ourkingdom/andy-mycock/sorry-seems-to-be-easier-word-brown-and-politics-of-apology>, 30 November 2009>, 5/10 2011.

13 För ursäkter och ursprungsfolk, se Jeff Cornstassel & Cindy Holder, ”Who’s sorry now? Government apologies, truth commissions, and indigenous self-determination in Australia, Canada, Guatemala, and Peru,” *Human Rights Review* 9 (2008) s. 465–489.

följde på decennier av forskning som synliggjort övergrepp mot aboriginska människor och i synnerhet fokuserades den tvångspolitik som tog barn från aboriginska föräldrar och placerade dem hos vita fosterfamiljer. Tillsammans med ett intensivt arbete av frivilligorganisationer lyckades man övertyga en stor majoritet av Australiens befolkning om att landet måste möta sin mörka historia och ta itu med den på högsta offentliga nivå. Hur man skulle tolka historien hade varit en intensivt konfliktfylld fråga i ett tiotal år innan ursäkten och Rudds föregångare, John Howard, hade konsekvent vägrat att be om ursäkt och i stället argumenterat för att samtida politiker inte kunde hållas ansvariga för vad som gjorts i det förgångna. Dessutom menade han att dessa handlingar hade utförts med de bästa intentioner och de historiker och andra som krävde en ursäkt var bara representanter för en ”sorgbandsversion” av historien som sökte förstöra Australiens storhet och förneka landets stora framgångar. Men såväl tiden som en allmän känsla av skam för detaljerna i hur aboriginer behandlats drog åt ett annat håll och Howards ställning blev alltmer försvagad. De sju delstater och ett territorium som utgör den australiensiska federationen hade alla uttryckt formella ursäkter i sina delstatsparlament och trycket på den federala regeringen ökade. En nationell ”Sorry Day”-kommitté bildades i kölvattnet på en rapport som kom 1997 om ”de stulna barnen”, det vill säga barn som tvångsomhändertagits. Varje år demonstrerade hundratusentals människor med krav på en ursäkt och år 2000 marscherade en miljon människor över hamnbron i Sydney i en särskild manifestation.¹⁴

I Nya Zeeland har man också bett om ursäkt för den historiska behandlingen av ursprungsfolk (i en pågående process sedan 1992); likaså i Kanada (2008) och USA (2009). Dessa ursäkter har tagit sig mycket olika former, allt från de stramt ceremoniella och specifika ursäkter som ingår i avtal mellan Nya Zeelands regering och maorier, till den amerikanska senatens resolution som ingick och gömdes i en försvarsanslagsproposition.¹⁵

14 Ann McGrath, ”’Bad’ history, good intentions and Australia’s national apology”, i Helga Ramsey-Kurz & Ulla Ratheiser (red.), *Antipodian childhoods: Growing up in Australia and New Zealand* (Newcastle 2011) s. 43–63; Australian Human Rights Commission, <http://www.humanrights.gov.au/social_justice/bth_report/apologies_states.html>, 6/10 2011.

15 I Nya Zeeland finns den i en officiell Office of Treaty Settlements, <<http://www.ots>

Är dessa händelser relevanta för de nationer som besätter den skandinaviska halvön? Har de något att göra med samtalet mellan Pehr Högström och Anders Ersson Snadda den där nyårsdagen 1743?

Samer och ursprungsfolks rättigheter i Norden

Samer lever i fyra länder – Norge, Sverige, Finland och Ryssland. Två av dessa stater, Norge och Sverige, har uttryckt någon sorts ursäkt för övergrepp i det förgångna, medan de två andra inte har gjort det.¹⁶ Den nordligaste delen av den skandiska halvön och den angränsande Kola-halvön utgör hjärtat i samernas land. Samer skiljer sig åt beroende på språk, levnadssätt och historiska erfarenheter av möten och relationer med de makter som söderifrån trängde in i deras territorier. Samer har genom historien uppfattat detta som sitt land och argumenterat för det i mötet med andra; de har rest, handlat, skapat familjeband och bosättningar i Sápmi genom att följa egna traditioner, lagar och tro. De samiska män som förklarade sin inställning för Högström hade upplevt svensk närvaro i sitt land, de hade kanske mött dansk-norska skatteuppbördsmän, missionärer och domare. De hade bedrivit handel med svenska bosättare från kusten och sett etableringen av icke-samiska bondehushåll inom deras lappmark. Men fortfarande bestod deras kontakter med Sverige framförallt av en uppfattning om en särskild överenskommelse med dess Monark. De erfarna äldre kunde fortfarande berätta för svenskar om sin historia i vilken ingick att landet en gång varit deras eget, men att svenskarna tagit det med vapenmakt.¹⁷

govt.nz/>, 6/10 2011; i USA inkluderades ”Native American Apology Resolution” som Section 8113 i 2010 års Defense Appropriations Act, H.R. 3326, Public Law No. 111-118.

16 I Finland har frågan rests försiktigt de senaste åren, men en ursäkt verkar ännu långt borta. Om finsk samepolitik, se Jukka Nyssönen, ”Between the global movement and national politics: Sámi identity politics in Finland from the 1970s to the early 1990s”, i Henry Minde (red.), *Indigenous peoples: Self-determination, knowledge, indigeneity* (Delft 2008) s. 87-105. Jag har inte kunnat finna att någon sådan sådan diskussion förekommer i Ryssland, HBL.fi, <<http://www.hbl.fi/text/inrikes/2010/8/23/d51021.php>>, 2/7 2011.

17 Pehr Högström, *Beskrifning öfver de til Sweriges Krona lydande Lapmarker* (Umeå [1747] 1980) s. 39; se också min artikel, Gunlög Fur, ”De l'étranger à l'ascendant: Les perceptions suédois des Sámis à l'époque modern (1630-1740)”, i Eric Schnakenbourg (red.), *Figures du Nord: Scandinavie, Groenland et Sibérie: Perceptions et représentations des espaces septentrionaux du Moyen Âge au XVIIIe siècle* (Rennes 2012) s. 117-133, för beskrivningar av hur samer tolkade historiska relationer med Sverige. En översikt över samisk historia ges i Lars Ivar Hansen & Bjørnar Olsen, *Samernas historia fram till 1750* (Stockholm 2006).

Fram till 1751 fanns här inga permanenta gränser som avdelade landet mellan kungadömena Danmark-Norge och Sverige-Finland. Förändringar i överhögheten och alliansen dem emellan, samt i relationen till Ryssland gör det nödvändigt att behandla alla ländernas politik gentemot samerna för att förstå samisk historia. Men i dagsläget bedriver varje nation en egen politik i relation till samer och de ursäkter som framförts har också gällt handlingar utförda av de enskilda nationerna.

Samiska parlament har etablerats i de tre nordiska länderna, i Norge 1989, i Sverige 1993 och i Finland 1996. Införandet av Sametinget beskrevs som ett steg mot att öka samernas politiska inflytande framförallt över specifika samiska intressen. Men samtidigt som tinget inrättades i Sverige valde den då sittande regeringen att öppna rätten att jaga småvilt i fjällen. Detta kan tolkas som att det stod i direkt motsättning till samernas rättigheter som ursprungsfolk så som dessa då formulerats i internationella överenskommelser. Det är svårt att tänka sig ett tydligare budskap – Sametinget inrättades utan befogenheter att besluta om frågor av direkt materiell och konkret betydelse för ursprungsfolket i fråga. I stället demonstrerade den svenska staten sin överhöghet i frågor om territoriella rättigheter och om politiska beslut gällande alla individer inom detta territorium, vare sig de är erkända som ursprungsfolk eller inte. De rättigheter och befogenheter Sametinget innehar kan alltså tolkas som en förlängning av statens suveräna myndighet, inte en konsekvens av ett erkännande av ett ursprungsfolks rättigheter.¹⁸

Sametinget kännetecknades från sin början av starka interna motsättningar. I tillägg till skilda intressen inom den samiska befolkningen, så var spänningar inbyggda i den svenska samepolitikens konstruktion. Till viss del var synbarligen interna samiska konflikter ett arv från århundraden av särskiljande behandling och politik som utövats av olika svenska administrationer; en politik som till exempel skiljt på renskötande och icke-renskötande samer och som haft avgörande betydelse för den samtida situationen.¹⁹ Den vanliga bilden av att samer är

¹⁸ Peter Johansson, *Samerna: Ett ursprungsfolk eller en minoritet? En studie av svensk samepolitik 1986–2005* (Göteborg 2005) s. 258.

¹⁹ Gunlög Fur, *Colonialism in the margins: Cultural encounters in New Sweden and Lapland*

ett folk som bedriver extensiv renskötsel och av en kultur som är helt beroende av denna näring är åtminstone delvis beroende av sådana historiska politiska gränsdragningar. Likaså är det en konsekvens av tidigare århundradens politiska beslut om hur samer ska behandlas och betraktas som lett till hur renskötseln bedöms idag. Lokaliseringen av samiska frågor till Landsbyggsdepartementet (tidigare Jordbruksdepartementet) signalerar också att svenska regeringar betraktar dessa ärenden som frågor som främst rör näringsverksamhet.

Både Sverige och Norge har varit mycket aktiva på den internationella arenan med stöd för ursprungsfolks rättigheter. ILO, FN:s särskilda organ för arbetsmarknadsfrågor, noterade redan i mitten av 1900-talet att ursprungsfolk led särskilt av diskriminering och ledde arbetet med att skapa omfattande åtgärder för att skydda rättigheterna för ursprungsfolk. 1989 antogs ILO:s konvention 169 om Ursprungsfolk och Stamfolk (*Indigenous and Tribal Peoples*) och de nordiska representanterna tog initiativet till en resolution som uppmanade alla medlemsstater att ratificera konventionen så fort som möjligt.²⁰ Samer deltog aktivt i de tidigaste ansträngningarna att organisera ursprungsfolk globalt och 1979 ordnades den andra internationella sammankomsten för det då nyligen etablerade rådet för ursprungsfolk (World Council of Indigenous Peoples) i Kiruna. Den samiske historikern Henry Minde har beskrivit de samiska delegaternas och det nordiska samerådets betydelsefulla arbete inför såväl ILO konventionen som den senare deklARATIONEN om ursprungsfolks rättigheter. 1990 skrev Norge under konventionen som en av de första staterna, men Sverige gjorde det inte. I stället har landet påtagligt vacklat i sin position från att förespråka snabb ratificering till att betrakta konventionen som svag med begränsat internationellt stöd, för att sedan utfästa en eventuell ratificering inom en femårsperiod.²¹

(Leiden 2006) s. 56–60, 63–69; för en analys av de nordiska sameparlamenten, se Rauna Kuokkanen, "Self-determination and indigenous women: 'Whose voice is it we hear in the Sámi parliament?'" , *International journal on minority and group rights* 18 (2011) s. 39–62.

20 Johansson (2005) s. 129–130; Henry Minde, "The destination and the journey: Indigenous peoples and the United Nations from the 1960s through 1985", i Henry Minde (red.), *Indigenous peoples: Self-determination, knowledge, indigeneity* (Delft 2008) s. 49–86.

21 Johansson (2005) s. 219–226. Femårsintervallet verkar flyttas framåt kontinuerligt.

Hur har då de nordiska länderna hanterat det historiska arvet av relationer till ursprungsfolket samer? 1997 bad den norske kungen Harald V samerna om ursäkt i ett tal vid öppnandet av det norska sametinget. Monarken har till uppdrag att öppna både sessionerna för det norska stortinget och för sametinget, något som signalerar jämställdhet mellan två representativa församlingar. Ursäkten var noggrant formulerad att uttrycka ett beklagande, snarare än en bön om förlåtelse, eftersom det utgick från regentinstitutionen, men det råder ingen tvekan om att det kan kvalificeras som ett uttalande som innehåller skyldigheter för den part som ber om ursäkt. Kungen sa:

Den norske stat er grunnlagt på territoriet til to folk – nordmenn og samer. Samisk historie er tett flettet sammen med norsk historie. Idag må vi beklage den urett den norske stat tidligere har påført det samiske folk gjennom en hard fornorskningsspolitikk. Den norske stat har derfor et særlig ansvar for å legge forholdene til rette for at det samiske folk skal kunne bygge et sterkt og levedyktig samfunn. Dette er en hevdvunnen rett basert på samenes tilstedeværelse i sine områder som går tilbake til tiden før den norske stat ble til.²²

I sitt tal erkände kungen en princip om delad överhöghet och rättigheter baserade på bosättning sen urminnes tid. På många sätt har Norge kommit längre än de andra nordiska staterna när det gäller att erkänna samernas rätt till självbestämmande. Inom Norges gränser bor också den största samiska befolkningen, både i absoluta tal och i procent av hela befolkningen.

I Sverige har ett flertal regeringar, av olika politisk färg, argumenterat för att de önskat se en mer omfattande lagstiftning än den som krävs av ILO 169 och att utarbetandet av en sådan måste föregås av omfattande utredningar. Ett antal statliga utredningar har också följt sedan det tidiga 1990-talet, rörande frågor om språk, rennäringen, kultur, småviltjakt och fiske, samt ursprungsfolks rättigheter, men dessa har inte lett till något betydligt utökat samiskt självbestämmande inom Sveriges gränser.

En av dessa utredningar från 1986, *Samernas folkrättsliga ställning*,

²² "Hans Majestets Kongens tale til det nyalgte sameting ved dets åpning 7. oktober 1997", Anneline Ulfrstad, personlig kommunikation.

kom fram till att samiskt land – *Sápmi* – inte kan betraktas som koloniserat i den egentliga betydelsen av termen. Utredningen lyfte fram tre skäl för sin slutsats: 1) *Sápmi* är inte geografiskt separerat från de nationalstater som etablerade gränser som skar tvärs igenom samiskt territorium, det vill säga det så kallade saltvattentestet kan inte sägas gälla för Norden²³; 2) omfattningen och inflytandet av koloniseringen (i betydelsen icke-samisk inflyttning och uppodling), samt assimileringpolitiken har varit mycket mer genomgripande och framgångsrik än som till exempel varit fallet beträffande danskt inflytande på Grönland; och 3) de nordiska staterna har gjort anspråk på regionen som del av sina kungadömen ända sedan 1500-talet och har aldrig bedrivit en uttalat kolonial politik i området.²⁴

Denna retoriska manöver kan kanske uppfattas som överraskande i en kontext där Sverige investerat så mycket i att driva frågor om skydd och rättigheter för minoriteter och ursprungsfolk på ett internationellt plan. Men utredningens ovilja att betrakta svensk närvaro i *Sápmi* som kolonisation måste läsas i relation till de krav som formuleras i ILO 169. Artikel 14 stipulerar att

- 1 The rights of ownership and possession of the peoples concerned over the lands which they traditionally occupy shall be recognized. In addition, measures shall be taken in appropriate cases to safeguard the right of peoples concerned to use lands not exclusively occupied by them, but to which they have traditionally had access for their subsistence and traditional activities. Particular attention shall be paid to the situation of nomadic peoples and shifting cultivation in this respect.
- 2 Governments shall take steps as necessary to identify the lands which the peoples concerned traditionally occupy, and to guarantee effective protection of their rights of ownership and possession.

23 "Saltvattentestet" innebär att en koloni definieras som ett territorium som är avlägset från moderlandet, oftast bortom havet. Enligt denna definition är ockupation av land som angränsar till nationen inte att betrakta som kolonialism; se Legal frontiers, <<http://www.legalfrontiers.ca/2010/11/winds-of-change-or-hot-air-decolonization-and-the-salt-water-test>>, 15/9 2011.

24 Johansson (2005) s. 155–156. Johansson kommenterar att de definitioner som används utesluter samerna från det som betraktas som kolonialism och att det verkar vara det uttryckliga syftet med denna del av utredningen; *Samernas folkrättsliga ställning: Delbetänkande av Samerättsutredningen*, Statens offentliga utredningar 1986:36 (Stockholm 1986) s. 163–164.

- 3 Adequate procedures shall be established within the national legal system to resolve land claims by the peoples concerned.²⁵

Den svenska regeringen hävdade 1992 att detta grundläggande utmanade svensk lag när det gällde äganderätt till land. Kraven i konventionen, argumenterade regeringen, ”torde som utgångspunkt ha helt andra förhållanden än de som gällt och gäller beträffande de svenska samerna”.²⁶ Frågan om rättigheter till mark och vatten är alltså den stöttesten som vält den svenska ursprungsfolkspolitiken. Till skillnad från Norge, så har Sverige inte accepterat att samiska rättigheter här rör från besittning sen urminnes tid, eller idén om delad överhöghet. För att undvika en given konflikt mellan internationellt engagemang och inrikespolitik blev det nödvändigt att upprätthålla en separation mellan å ena sidan kolonier och kolonialism och intern expansion å den andra. Den officiella svenska diskursen om samernas ställning förnekar dem rätten som folk till självbestämmande såsom denna rätt beskrivs i internationella överenskommelser och detta antyder att samerna trots att de erkänts som ursprungsfolk snarare ska betraktas som en minoritet inom det svenska riket. Men samerna är erkända som ursprungsfolk av den svenska staten. Redan 1977 etablerades en sådan officiell definition och den har sedan bekräftats vid flera tillfällen, senast i ett tillägg till den svenska grundlagen 2010.²⁷

Den besvärliga frågan om kolonialism

Finns det skäl som talar för en nordisk, specifikt svensk, kolonialism i norr? Jag menar att så är fallet. Först och främst när det gäller en definition av vad kolonialism innebär så är den som användes av statens offentliga utredning 1986 inte den enda och den har också blivit ifrågasatt. ”Saltvattentestet” har framförallt använts för att beskriva den ”klassiska” perioden av europeisk expansion över världshaven och

²⁵ ”Indigenous and tribal peoples convention, 1989 (No. 169)”, ILO, <<http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C169>>, 7/10 2011.

²⁶ Regeringens proposition 1992/93:32, ”Om samerna och samisk kultur m.m.”, s. 60; se Johansson (2005) s. 219–243, för analys.

²⁷ Johansson (2005) s. 56, 253; Regeringens proposition 2009/10:80, ”En reformerad grundlag”, s. 246.

stipulerar att kolonisation innebar en långsiktig satsning på att på distans politiskt kontrollera ett geografiskt avlägset territorium som tagits i besittning med militärmakt eller genom bosättningar.²⁸ Den indonesiske presidenten Sukarno utökade denna definition i sitt öppningsanförande vid den asiatisk-afrikanska Bandung-konferensen 1955, när han noterade att kolonialismen, trots många forna koloniers frigörelse, ännu inte var död utan kunde återfinnas i form av ”ekonomisk kontroll, intellektuell kontroll och faktisk fysisk kontroll” inom olika stater.²⁹ Genom att fästa fokus vid etnicitet i stället för geografi inkluderar Sukarnos definition samer (samt olika stamfolk i till exempel Asien) bland dem som upplevt kolonial dominans från andra folk som påtvingat dem kulturella, religiösa och ekonomiska regler ”skapade och implementerade av de koloniala maktavarna i jakten på intressen som ofta definierats i en avlägsen metropol”.³⁰

Ett problem med definitioner är att de kokar ner komplexa frågor och relationer till kortfattade påståenden som är möjliga att generalisera. Det bästa med dem är att de pekar ut en riktning i vilken man kan leta. Så låt oss betrakta några exempel på ekonomisk, intellektuell och fysisk kontroll som utövats av representanter för den svenska staten gentemot samiska människor och områden. I exemplet från Pehr Högströms beskrivning ovan mötte samiska protester mot svenska förbud för och förstörelse av heliga platser och föremål som förekom intensivt under senare delen av 1600-talet och inledningen på 1700-talet.³¹ Detta till trots kan det vara befogat att i övrigt beskriva just denna epok som en tid då svensk överhöghet visade en relativt stor acceptans för samiskt ägande och samisk jurisdiktion. Detta ändrades dock under 1800- och 1900-talen.

I artikel 14 i FN:s deklaration om ursprungsfolks rättigheter står att läsa att ”ursprungsfolk har rätt att etablera och kontrollera utbildningssystem och institutioner som erbjuder utbildning på deras egna språk och på sätt som är i överensstämmelse med kulturspecifika me-

28 Jürgen Osterhammel, *Colonialism: A theoretical overview* (Princeton 1996) s. 10–11.

29 ”Modern history sourcebook: President Sukarno of Indonesia: Speech at the opening of the Bandung conference, April 18 1955”, <<http://www.fordham.edu/halsall/mod/1955sukarno-bandong.html>>, 12/2 2012.

30 Osterhammel (1996) s. 16.

31 Fur (2006) s. 76–87; Lindmark (2006).

toder för undervisning och lärande”.³² Under de första decennierna på 1900-talet gjordes en mängd satsningar för att förse samebarn med vad som sågs som en adekvat skolgång. Många ledande svenska politiker och högutbildade experter argumenterade för att permanenta skolor för samiska barn skulle försvaga deras motståndskraft mot civilisationens bekvämligheter och därmed göra dem ovilliga att återvända till det nomadiska livet som renskötare. Tanken om ”lapp ska vara lapp” genomsyrade skolpolitiken som i stället bestämde att renskötarbarn skulle undervisas av ambulering lärare som följde en snäv läroplan som var anpassad till barnens framtida liv som nomader. Icke-renskötande samer, däremot, ansågs vara i behov av internatskolor som kunde utgöra ”ovärderliga kulturhärddar i ödemarken”. Argument fotade i ett rastänkande genomsyrade debatten i riksdagen. Ecklesiastikminister Fridjtuv Berg beskrev samerna som ”den ras vilken ensam är i stånd att utnyttja våra öde fjällvidder” och därför borde de ”bibehållas vid det levnadssätt som de ärvt av sina fäder”. Vidare argumenterade han för att om de avstod från sitt nomadiska levnadssätt så var samerna dömda att dö ut och att deras fysiska bräcklighet gjorde dem dåligt anpassade för ett liv som jordbrukare.³³ Trots uttalade önskemål om att skydda samiskt levnadssätt och kultur så argumenterade många ledande politiker emot undervisning i och på samiska och underströk att det svenska språket skulle vara helt igenom dominerande. Nomadskoleinspektören Vitalis Karnell betraktade alla samer som barnsligt omogna och i behov av en strikt uppfostran. Han skrev att ”[o]rd ha lapparna nog, men handling ha de föga av, löften ha de många, men ordhållighet är svår att finna. Den dag jag finge erfara mera ansvarskänsla hos detta folk, skulle jag vara den första att släppa på tygeln”.³⁴

Frågan om rätt till mark och vatten är avgörande för ursprungsfolk, idag såväl som i det förflutna. Artikel 10 i FN-deklarationen behandlar rätten till territorium. Där står att

32 United Nations declaration on the rights of indigenous peoples (2007), United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues <<http://www.un.org/esa/socdev/unpfi/en/drip.html>>, 4/10 2011.

33 Citerat i Lennart Lundmark, ”Lappen är ombytlig, ostadig och obekväm”: Svenska statens samepolitik i rasismens tidevarv (Bjurholm 2002) s. 76, 79.

34 Lundmark (2002) s. 84.

ursprungsfolk skall inte tvingas att lämna sitt land och territorium. Ingen omflyttning ska ske utan det berörda ursprungsfolkets fria och välinformerade medgivande som inhämtats i förväg, och efter att överenskommelser slutits om rättvis och rimlig kompensation och, om möjligt, med valfrihet att återvända.³⁵

Då Norge och Sverige delades 1905 blev sydsamiska Elsa Laula Renberg känd och hånfullt beskriven av norrmän som den värsta sortens svenska konspiratör, medan i Sverige ”skulle hun skjenkes med hele den samiske befolkningen til Norge”. Vad hade hon då gjort för att ådra sig sådana epitet? Hon hade arbetat för att organisera samer från både den svenska och den norska sidan av gränsen och hon hade författat en svidande kritik av svensk samepolitik i en bok med titeln *Inför Lif eller Död? Sanningsord i de lappska förhållandena* (1904). I den anklagade hon svenska myndigheter för att ha berövat samerna land efter 1867 års lag om odlingsgränsen som drog upp en linje mellan samiska och bofasta områden. Medan icke-samiska jordbrukare fick äganderätt till mark som en konsekvens av denna lag, exproprierades samiskt land ovanför gränsen och blev kronomark. Den osäkerhet beträffande ägandestatus som följde på detta hade ett djupgående inflytande på samerna, hävdade Laula. Avsaknaden av lagligt skydd hindrade samerna från att aktivt förbättra sina levnadsvillkor och bristen på juridiska handlingar som bevisade ägande placerade dem i en underdånig position i relation till de svenska myndigheterna, vilket hotade deras utkomst, kultur och hela levnadssätt.³⁶

Upplösningen av unionen mellan Sverige och Norge förstärkte de problem för i synnerhet renskötande samer som vuxit under det föregående halvsekle. Maktpolitik i de nu tre suveräna stater som erkändes på Nordkalotten hotade urgamla migrationsrutter för samerna och deras renar. Förhandlingar rörande renbetesland och fiskerättigheter blev fruktlösa och gränser stängdes för samernas årstidsbundna flyttningar. De båda staterna drev olika intressen som på olika sätt begränsade

35 United Nations declaration on the rights of indigenous peoples (2007), United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues <<http://www.un.org/esa/socdev/unpfi/en/drip.html>>, 4/10 2011.

36 Anne Wuolab, ”Författeren Elsa Laula og boka Inför lif eller död?” i Britt Inger G. Stenfjell (red.), *Åarjel-saemieh: Samer i sør* 9 (Snåsa 2007) s. 67–77.

samernas möjligheter att förutse och planera handlingslinjer. I Norge eftersträvade regeringen en strikt förnorskningspolitik som syftade till att omforma alla nomader till bofasta bönder och därför vägrade man förhandla om att öppna gränser för säsongsflyttningar. I Sverige ökade trycket på betesland längst i norr och på 1920-talet fick lokala tjänstemän i uppdrag att tvinga samerna att minska sina hjordar samtidigt som många familjer tvångsflyttades söderut. Över fyrahundra samer från Karesuando och Jukkasjärvi tvingades flytta till Gällivare, Jokkmokk, Sorsele, Arjeplog och Tärnaby – områden där andra samebyar redan bedrev renskötsel. Konflikter var oundvikliga och drog skiljelinjer som påverkar människors tillvaro än idag.³⁷

Historiska källor visar alltså en svensk samepolitik som påtvingade samer förändringar som grep in i samiska byar och människors liv kulturellt, religiöst och ekonomiskt. Sådana koloniala relationer fick genomgripande och traumatiska konsekvenser. Rauna Kuokkanen, samisk forskare från Finland, avslutar en jämförande genomgång av hur majoritetssamhället hotat och påverkat ursprungsfolks världsbild med orden:

Considering the material conditions of most of the Sámi, an outsider could come to the conclusion that the Sámi are not colonized. In this sense, the colonial process has found its completion by ideologically cloaking its own violence. Internalized mental colonization has been so exhaustive that even though the Sámi have their own elective bodies, welfare system, and some control over their education, none of these is based on Sámi culture.³⁸

En svensk ursäkt

Som tidigare nämnts hade Sverige ett långvarigt internationellt engagemang för minoritets- och ursprungsfolksfrågor och detta hade fört med sig ett gott rykte om ställningstaganden för mänskliga rättigheter.

³⁷ Lennart Lundmark, *Stulet land: Svensk makt på samisk mark* (Stockholm 2008) s. 201–207.

³⁸ Betty Bastien, Jürgen W. Kremer, Rauna Kuokkanen & Patricia Vickers. "Healing the impact of colonization, genocide, and racism on indigenous populations," i Stanley Krippner & Teresa M. MacIntyre (red.), *The psychological impact of war trauma on civilians* (New York 2003) s. 28.

Det var därför oundvikligt att statens relation till det enda erkända ursprungsfolket inom nationens gränser skulle komma att ådra sig en hel del uppmärksamhet under slutet av 1900-talet och början av det nuvarande seklet. Det är också sannolikt att exemplet från den sydafrikanska sanningskommissionen kom att påverka svenska politiker och debattörer som en konsekvens av långvariga kontakter mellan den svenska regeringen och ANC, liksom en mångfald frivilligorganisationers engagemang i kampen mot apartheid.³⁹

Den 8 augusti 1998 organiserades i Tärnaby ett firande av den internationella urfolksdagen. Organisatörerna Sigrid Stångberg och Eva Helleberg bjöd in jordbruksminister Annika Åhnberg, som också innehade titeln som sameminister, att inleda tillställningen. Åhnberg, som representerade en socialdemokratisk minoritetsregering, deltog först i ett seminarium om historia och miljöfrågor i förhållande till Sápmi. Hon inledde sitt tal med att kommentera tre olika offentliga utredningar rörande samiskt samhälle och kultur. Den första var utredningen om samiska som minoritetsspråk, den andra behandlade möjligheten för Sverige att underteckna ILO 169 och den tredje rörde renskötseln.⁴⁰ Syftet med alla tre utredningarna, sa ministern, var ett utökat självbestämmande och ett starkare samiskt inflytande lokalt, regionalt och nationellt genom att möjliggöra en framgångsrik samisk integration i det svenska samhället. ”Att vara same skall vara att man till fullo är svensk medborgare, men med tillhörighet i det samiska folket”, sa sameministern.⁴¹ Hon identifierade konflikter mellan samiska renskötare och icke-samiska markägare som en djupt besvärlig fråga. ”Vi

39 Se Elin Klemetz, ”När Sverige gjorde skillnad”, examensarbete i journalistik, Göteborgs universitet (2010/2011), <http://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/25002/1/gupea_2077_25002_1.pdf>, 7/10 2011; Maria Ericson, ”Rapport angående en eventuell sanningskommission för romer och resande/resanderomer”, <http://arkiv.minoritet.se/romadelegationen/www.romadelegationen.se/dynamaster/file_archive/100420/e306c-8dec41ad6d1affa593e68016249/sanningskommission.pdf>, 7/10 2011.

40 *Steg mot en minoritetspolitik: Betänkande: Europarådets konvention om historiska minoritetsspråk*, Statens offentliga utredningar 1997:192 (Stockholm 1997); *Steg mot en minoritetspolitik: Betänkande: Europarådets konvention för skydd av nationella minoriteter*, Statens offentliga utredningar 1997:193 (Stockholm 1997); *Samerna – ett ursprungsfolk i Sverige: Frågan om Sveriges anslutning till ILO:s konvention nr 169*, Statens offentliga utredningar 1999:25 (Stockholm 1999); *En ny rennäringspolitik: Öppna samebyar och samverkan med andra markanvändare*, Statens offentliga utredningar 2001:101 (Stockholm 2001).

41 *Samefolket* 79:8 1998, s. 15.

kan aldrig nå en lösning på dessa konflikter genom att slå eller hata!” Sen fortsatte hon: ”Jag är medveten om det förtryck den svenska staten utövat mot samerna och jag ber om ursäkt för det och jag kommer att verka för en regeringsursäkt till samebefolkningen.”

Samefolket, som var den tidning som skrev överlägset mest om händelsen, kommenterade i en sidospalt att ministrernas ursäkt genast väckte internationellt intresse, medan samiska reaktioner uttryckte en viss skepsis.⁴² Rubriken på artikeln om talet meddelade att ”Rörd minister bad om ursäkt för statens övergrepp mot samerna” och visar att ministern var känslomässigt berörd av tillfället. Det är också vad Sigrid Stångberg minns. Hon berättar att ministern var tydligt berörd och kände väldigt starkt för ursäkten. Talet följde alltså på ett seminarium hon deltagit i där väl insatta talare diskuterat historiska och miljömässiga frågor, inklusive en presentation om historien om tvångsförflyttningen av renskötarfamiljer och det tvång de utsatts för att slakta sina renar. Åhnberg hade förberett sitt tal i förväg, men ingen i publiken visste vad som skulle komma. Enligt Stångberg möttes uttalandet av en stor tystnad och en känsla av vördnad. Det var så starkt, alldeles tyst, en förtätad stämning, minns hon.⁴³

Omfattningen av det internationella intresse som noterades i *Samefolket* är oklart, men det är desto tydligare att svenska media visade synnerligen litet intresse för uttalandet. Jag har gått igenom tio lokal-tidningar, samt fyra nationella dagstidningar för att undersöka hur man rapporterade om ministrernas tal.

Direkt noterbart i denna översikt är det påtagligt begränsade intresset i media för en ursäkt som uttalades av den främsta företrädaren för den svenska samepolitiken! Det ledde till förstasidesrubriker endast i två regionala tidningar, medan nyheten mer eller mindre begravdes i Sveriges största dagstidning, *Dagens Nyheter*. I tillägg så fick nyheten konkurrens, eller ersattes till och med i flera reportage, av samisk kritik mot regeringen. *Västerbottenskuriren* hade det ojämförligt längsta reportaget. Det skilde sig också från andra genom sitt innehåll. Tidningen rapporterade att ”Åhnbergs ursäkt blev mycket väl mottagen bland

⁴² *Samefolket* 79:8 1998, s. 16.

⁴³ Intervju med Sigrid Stångberg, 17/5 2011; Intervju med Annika Åhnberg, 3/6 2011.

Tabell 1. Tidningsrapportering om Åhnbergs ursäkt

Tidningens namn	Täckning	Första sida	Omfattning	Innehåll
Norrbottenskuriren (Luleå) 980910	Ja	Nej	½ sida, sid. 6	"Jordbruksministern bad samer om ursäkt" Artikeln behandlade främst kritik mot regeringens ovilja att stötta samerna i markkonflikt. Rubrik "Kan inte leva på ord". Ministern citeras om att regeringen inte kan lägga sig i juridiska tvister.
Norra Västerbotten (frisinnad, Skellefteå) 980810	Ja	Nej	sid. 10	Förkortad version av ovan.
Norrländska socialdemokraten (Luleå) 980809	Nej	Nej	sid. 16–17	"Sametinget ett slagfält" –relativt lång artikel om konflikter mellan nord- och sydsamer.
Norrländska socialdemokraten (Luleå) 980810	Ja	Nej	sid. 8	"Samer kritiska mot regeringen". Rapporterar hård kritik mot regeringen dagen efter Åhnbergs ursäkt.
Västerbottens-Kuriren (Umeå) 980810	Ja	Ja	Första sidan, lång artikel sid. 5, bilder	"Ministern bad samer om ursäkt".
Nya Norrland (Härnösand) 980810	Ja	Nej	sid. 12	Se ovan Norrländska socialdemokraten.
Västernorrlands allehanda (Härnösand)	Nej	—	—	—
Östersundsposten 980810	Ja	Nej	sid. 12, sidospalt	"Samerna fick ursäkt". 13 rader, ILO169 nämns.
Piteåtidningen 980810	Ja	Ja	Första sidan, liten ruta, sid. 8 nästan helsida	Förstasidesrubrik: "Samerna kritiska till ursäkt". Samma artikel som i Norrbottenskuriren.
Dagens Nyheter 980810	Ja	Nej	sid. 5 sidspalt	"Våra renar kan inte leva på ord". Upprepar kritik. Baserad på artikeln i Norrbottenskuriren.
Svenska Dagbladet 980809	Ja	Nej	sid. 4	"Regeringen ber samerna om ursäkt för övergrepp".
Svenska Dagbladet 980810	Ja	Nej	sid. 4	"
Expressen	Nej	—	—	—
Aftonbladet	Nej	—	—	—
Jönköpings Posten 980810	Ja	Nej	sid. 22	"Samer kritiska trots ursäkt" – i stort sett identisk artikel som i Norrbottenskuriren.

Tidningarna valda utifrån följande kriterier: Tidningar med en regional förankring (Norra Västerbotten, Norrbottenskuriren, Norrländska socialdemokraten, Nya Norrland, Piteåtidningen, Västerbottens-Kuriren, Västernorrlands allehanda, Östersundsposten); rikstäckande dags- och kvällstidningar (Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, Aftonbladet, Expressen); Jönköpingsposten eftersom Jordbruksverket är lokaliserat i Jönköping. Valet syftar också till att täcka det politiska spektret.

åhörarna som uppgick till ett par hundra personer” och huvudartikeln slutade med att konstatera att initiativtagarna ”Sigrid Stångberg och Eva Helleberg, behövde inte tveka om att deras initiativ och arbete var uppskattat. Och de fick beröm ute i kulisserna”.⁴⁴

När det gäller innehållet finns det två drag som är värda att notera. För det första härrörde samtliga artiklar från en enda journalist och för det andra så lämnade ministrerns ordval utrymme för tolkning.⁴⁵ En del rubriker betonade att det var Jordbruksministern som bett om ursäkt, medan andra fokuserade på det samiska mottagandet. Det var bara *Svenska Dagbladet* som hänvisade till talet som en ursäkt som utgick från den svenska regeringen. Texten i artiklarna – och håll i minnet att den kom från en och samma källa – var likaså oklar. I *Norrländska Socialdemokraten*, en tidning som stöttade minoritetsregeringen, beskrev en mycket liten artikel det som ”jordbruksminister Annika Åhnbergs officiella ursäkt”.⁴⁶ *DN* beskrev det också som Åhnbergs ”officiella ursäkt” och gick direkt över till att diskutera samisk kritik mot regeringens politik. Det mer omfattande reportaget i *Samefolket* gjorde i stället gällande att Åhnberg gav uttryck för en ursäkt som representerade hennes egen personliga övertygelse och att hon sedan lovade att arbeta för en officiell ursäkt från regeringen att framföras vid ett annat tillfälle. Denna beskrivning stämmer överens med Åhnbergs egen uppfattning. En räkka regeringar, både socialdemokratiska och borgerliga, hade undlåtit att ta itu med frågan om förhållandet mellan den svenska regeringen och samerna och Åhnberg önskade att hennes tal skulle inleda en diskussion, en som hon hoppades skulle leda till en ursäkt som inte bara stöddes av regeringen utan av hela riksdagen.⁴⁷

Ursäkten trycktes senare i den slutgiltiga versionen av den offentliga utredningen om samiska som minoritetspråk. Ordalydelsen följer sannolikt från originalmanuskriptet och enligt denna så ministern följande:

44 *Västerbottenskuriren* 8/10 1998, s. 5.

45 Journalisten ifråga var inte själv närvarande vid tillfället utan baserade sin text på telefonintervjuer, e-postkorrespondens med Emilie Wellfelt, 19/5 2011.

46 *Norrländska Socialdemokraten* 8/10 1998, s. 8.

47 Intervju med Åhnberg.

Jag tycker att vi måste ha lärt oss någonting av historien och jag vill gärna ta det här tillfället i akt och säga till er, som representant för den svenska regeringen och det svenska samhället att jag är väl medveten om det förtryck som Sverige har utövat över det samiska folket genom historien. Jag vill å regeringens vägnar be om ursäkt för det. Det är också min avsikt att när regeringen till riksdagen lämnar propositionen med förslag för framtiden också begära att riksdagen i sin helhet ställer sig bakom en sådan ursäkt. Vi kan inte på något sätt acceptera det förtryck, t.ex. att samer har förvägrats att använda sitt språk, de tvångsförflyttningar och de många uttryck för förtryck som vi gjort oss skyldiga till genom årens lopp. Det finns heller ingen annan möjlighet för det svenska samhället att komma vidare, än att be om ursäkt för de övergreppen.⁴⁸

Det verkar klart att Åhnbergs slutgiltiga mål var en fullständig och officiell ursäkt från svenska riksdagen. Talet 1998 var tänkt att utgöra spjutspets mot en sådan utveckling; det var inte menat att på egen hand utgöra en sådan ursäkt.

En fullständig och genuin ursäkt?

Hur ska man då bedöma denna svenska ursäkt? Jag vill ta upp två perspektiv på den frågan, ett som förhåller sig till politiska ursäkters mönster och ett som rör historia. Den amerikanske filosofen Charles L. Griswold understryker i en bok med titeln *Forgiveness* att när det gäller politiska ursäkter rör det sig vanligtvis om att individer som inte själva är ansvariga ber om ursäkt för handlingar och underlåtenheter som utförts av andra personer i det förflutna. ”Som ett resultat av detta antar den politiska ursakten och dess mottagande en genomgående *symbolisk* form.” Och som sådan omfattar den både historien och samtida förhållanden. Griswold skriver att ”en av funktionerna i ett officiellt, rituellt, eller ceremoniellt uttryck för en bön om förlåtelse och för ånger, som framförs i ett politiskt sammanhang är att kommunicera en moralisk poäng offentligt och opersonligt”.⁴⁹ Politiska ursäkter måste alltså förhålla sig till en viss form, som kommunicerar dessa poänger tydligt,

48 *Att återta mitt språk: Åtgärder för att stärka det samiska språket*, Statens offentliga utredningar 2006:19 (Stockholm 2006) s. 78.

49 Charles L. Griswold, *Forgiveness. A philosophical exploration* (Cambridge 2007) s. 140, 142.

med befogenhet och till en bred publik. Politiska ursäkter syftar också till ”att frigöra framtiden från att vara förutbestämd av det förflutnas kränkningar och förbittring”. Därför behöver politiska ursäkter ett samhälle där historien inte är immun mot förändring och omtänkande.

Politiska ursäkter är en form av offentligt *minne*, och därför i motsats till att begrava orätt och missförhållanden i glömskans djup. De berättelser som parterna i en ursäkt är förpliktade till värderar att minnas orätter – men på ett sätt som inte tillåter orätten bli det som *definierar* förhållandena.⁵⁰

Den kanadensiska statsvetaren Sheryl Lightfoot diskuterar en modell för hur ursäkter kan värderas i en artikel som jämför politiska ursäkter till ursprungsfolk i de fyra engelsktalande bosättningsstaterna Australien, Kanada, Nya Zeeland och Förenta Staterna.⁵¹ Lightfoot analyserar ursäkterna utifrån kategorier som utvecklats av statsvetaren Matt James i syfte att avgöra hur genuina olika former av statliga ursäkter kan sägas vara. Lightfoot delar i sin modell in kriterierna i två delar, enligt den ena bedöms ursäktens innehåll och i den andra sättet att framföra den. Resultatet beskrivs sedan som icke-ursäkter, kvasi-ursäkter och fullständiga ursäkter beroende på hur väl de stämmer med två grundläggande krav för relationen mellan ursprungsfolk och majoritetsbefolkningar. Dessa krav handlar om hur väl ursäkten kan beskrivas som genuin i förhållande till kriterier som både ursprungsfolk och västerlänningar kan känna igen och hur väl ursäkten bidrar till att omforma förhållandet mellan ursprungsfolk och stat. När det gäller innehåll ska en fullständig ursäkt vara officiellt nedtecknad, uttrycka sig specifikt om de oförrätter den ber om ursäkt för, ta ansvar för handlingar i det förflutna, uttala beklagande för dessa handlingar, samt utlova att de inte ska upprepas. I tillägg till detta är det nödvändigt att ursäkten inte åtföljs av krav på att bli förlåten, inte heller får ursäkten vara godtycklig. Beträffande

⁵⁰ Griswold (2007) s. 145, 190.

⁵¹ Sheryl R. Lightfoot, ”Settler-state apologies to indigenous peoples: A normative framework and comparative assessment”, *NAIS: Journal of the Native American and Indigenous Studies Association* 2:1 (2015) 15–39; Matt James, ”Wrestling with the past: Apologies, quasi-apologies, and non-apologies in Canada”, i Mark Gibney, Rhoda Howard-Hassman, Jean-Marc Coicaud & Niklaus Steiner (red.), *The age of apology: The West faces its own past* (Philadelphia 2008) s. 137–151.

framförandet så menar James och Lightfoot att det är viktigt att ursäkten läggs fram i någon form av ömsesidigt erkänd ceremoni och åtföljs av erbjudanden om gottgörelse.⁵² Det är avgörande, enligt Lightfoots sätt att se det, att

en meningsfull ursäkt till ursprungsfolk inte bara tjänar de känslomässiga behoven i den dominerande staten och samhället, utan också utgör en del i en holistisk process av att forma en ny relation mellan stater och ursprungsfolk, en relation som grundas på rättsprinciper, principer som förutsätter en omstart av relationen mellan ursprungsfolk och stat baserad på ömsesidig respekt.⁵³

Lightfoots modell möjliggör ett antal olika utfall: en fullständig ursäkt hamnar högt både när det gäller innehåll och framförande, kvasi-ursäkter kan förekomma i olika former, såsom medel till hög nivå när det gäller innehåll men lågt när det gäller framförande och vice versa, eller bedömda som medel på båda variablerna. En ursäkt som bedöms som låg i en eller båda kategorierna anses vara en icke-ursäkt. Hur ser då den svenska ursäkten ut om den beskrivs med hjälp av denna modell?

Beträffande innehåll kan man konstatera att den svenska ursäkten uppfyller kraven på vissa punkter, men inte på andra. Det måste anses att den inte publicerats i skrift eftersom det rådde oklarheter om vad som verkligen sagts. Texten blev heller inte offentligt tillgänglig. Å andra sidan kan den bedömas som medelgod rörande de specifika händelser som den bad om ursäkt för. Ministern tog upp att samerna förnekats att använda sitt eget språk och hon nämnde tvångsförflyttningen av renskötare. Några av kommentarerna i pressen och i andra fora anklagade Åhnberg för att inte vara konkret beträffande vad hon bad om ursäkt för, men det menar jag inte stämmer. Hon refererade tydligt till åtminstone två specifika övergrepp. Ursäkten kan också bedömas som hög vad gäller ministerns uttalade vilja att ta ansvar för dessa missförhållanden och hon beklagade tydligt det som skett. Talet innehöll inte explicita löften om att liknande övergrepp inte ska upprepas, men den mening som talade om att en ursäkt var nödvändig för att

⁵² Lightfoot (2015).

⁵³ Lightfoot (2015) s. 25 (min översättning).

kunna finna en väg framåt antyder att det var det underliggande syftet. Ursäkten innehöll inte någon begäran om förlåtelse och den var inte godtycklig. Min bedömning blir att innehållet i ursäkten bör betraktas som högt eller medelhögt enligt Lightfoots skala.

Framförandet är svårare att bedöma. Å ena sidan visar rapporterna tydligt att både åhörarna och ministern var märkbart berörda av tillfället och att det var ett fullt tillfredsställande framförande ur deltagarnas synvinkel. Tillfället verkar väl valt: det var på den internationella urfolksdagen vilket är ett viktigt datum för samer. Den person som uttalade ursäkten hade också ett ämbete i Sverige med hög auktoritet för samefrågor (även om talet uppenbarligen inte uttryckte statsministerns åsikt). Ursäkten framsades i ett offentligt sammanhang. Å andra sidan verkar tidpunkten ha varit mer slumpmässig än vald för att nå maximal uppmärksamhet. Industrisemestern var just avslutad och riksdagen inte sammankallad. Det var alltså ingen optimal tid om man önskade att nå en stor och bred svensk publik. Följdes ursäkten av löften om gottgörelse? Det är tveksamt. Ministern nämnde behovet av ytterligare utredningar och gav sitt eget starka stöd för vissa samiska angelägenheter, men hon konstaterade också helt klart att i frågan om markkonflikter mellan samebyar och lokala markägare så skulle staten inte intervensera. En stark kritik mot hennes ursäkt var just att den inte innehöll specifika åtgärder för att förbättra svensk-samiska relationer.⁵⁴ Jag drar därför slutsatsen att trots ett stort mått av uppriktighet så kan inte framförandet bedömas som mer än lågt till medelhögt.

Den svenska ursäkten blir därför sammantaget att betrakta som en kvasi-ursäkt. I tillägg till andra osäkerheter som diskuterats ovan så kvarstår också oklarhet om Åhnberg faktiskt hade bemyndigande att be om ursäkt å regeringens vägnar. Det verkar uppenbart från den version av talet som publicerades flera år senare att hon inte heller tänkte sig att göra det, utan snarare erbjöd ett löfte om att anstränga sig för att påverka hela riksdagen att ställa sig bakom en ursäkt.⁵⁵

54 Olof Johansson i *Aftonbladet* 9/8 1998, <<http://www.aftonbladet.se/nyheter/9808/09/telegram/inrikes24.html>> (hämtad 2012-02-13); se också Olof Johansson, "Fria småviltjakten", *Samefolket* 8/8 2000, <<http://www.oloft.com/ripjakt.htm>>, 13/2 2012 <http://www.oloft.com/ripjakt.htm>.

55 Intervju med Åhnberg.

Varför valde då vissa tidningar att beskriva talet som en officiellt sanktionerad regeringsursäkt? Åhnberg själv beskriver en besvikelse över att handlingen inte ledde till en genomgripande diskussion i riksdagen. I stället begravdes frågan och hon mötte själv kritik från kollegor i regeringen.⁵⁶ De tidningar som förhöll sig till talet som en officiell svensk ursäkt kunde bygga på det faktum att Åhnberg var sameminister, med landets högsta ansvar för frågor som rörde samer. Hon kunde givetvis ha fått uppdraget att uttrycka en officiell ursäkt. Men i stället tystades hennes handling effektivt ner direkt efter mötet i Tärnaby och regeringen som helhet tog aldrig upp frågan.

Att försona sig med historien

Att domineras kulturellt av någon annan innebär, bland annat, att inte ha tillgång till möjligheten att skriva historia. Många svenska intellektuella har under århundradenas gång argumenterat likt Pehr Högström gjorde när han skrev att studiet av samerna erbjöd svenskarna ett fönster till hur ”våra gamla förfäder Svear och Götar även fordomdags över allt idkat”.⁵⁷ Som sådan tillhörde den samiska kulturen redan det förflutna och någonstans längs vägen till det moderna försvann de helt och hållet från historien för att dyka upp igen (om alls) som en marginaliserad men färgrik nordlig minoritet i den moderna mångkulturella staten. En utredning från 2006 om hur etniska minoriteter behandlas i skolans läromedel i historia och samhällskunskap visade att diskussionen om samer var så tunn och sönderstyckad att den inte möjliggör för eleverna att bilda sig någon sammanhängande uppfattning.⁵⁸ Läromedel för universitetsstudier är knappast bättre.

Men att gömma det förflutna i ”glömskans djup” är sällan en framgångsrik strategi. Historien har ett sätt att dyka upp som minne och i konflikter som handlar om anspråk på att inkluderas i nationens berättelse eller om rätten till självbestämmande. I relationer mellan en

⁵⁶ Intervju med Åhnberg.

⁵⁷ Högström ([1747] 1980) s. 37–38.

⁵⁸ *I enlighet med skolans värdegrund? En granskning av hur etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion och sexuell läggning framställs i ett urval av läroböcker* (Stockholm 2006) s. 43. Liknande gäller samtliga etniska minoriteter i Sverige.

nations majoritet och minoriteter så är ”frågan om vems berättelse det är och vem som kontrollerar den alltid närvarande”.⁵⁹ Medvetandet om detta ligger bakom de senaste decenniernas initiativ till att söka försoning mellan grupper och stater för tidigare och pågående oförrätter. ”Att minnas”, skriver Griswold,

är tänkt att vara förenligt med möjligheten att omdefiniera identitet på ett sådant sätt att fredlig samverkan mellan grupper – kalla det gärna ’försoning’ – är möjlig. Politiska ursäkter är en tidsbunden process som öppnar en möjlighet för en framtid som på avgörande sätt är annorlunda och bättre.⁶⁰

Detta är vad Åhnberg tycks ha haft i åtanke när hon betonade att det inte finns någon annan väg framåt för det svenska samhället än genom en ursäkt för orättvisor gentemot samerna i det förgångna.

Den amerikanska historikern Sherry L. Smith har beskrivit tre framträdande exempel från den amerikanska västern där kollektiva ursäkter framförts som haft avgörande inflytande på historieskrivningen. En orättfärdig anklagelse om uppvigling mot framförallt tysk-amerikaner i Montana 1918, fängslandet av japansk-amerikaner i regelrätta fångläger under andra världskriget och Hualapaifolkets kamp för landrättigheter i norra Arizona ledde till att muntlig historia och muntliga vittnesmål omvärderades och kom att påverka både historisk forskning och juridisk praktik. Men lika viktigt var att

deras berättelser i grunden ändrade nationens historiska medvetande. De utmanade de dominerande berättelserna som hade suddat ut deras erfarenheter. De insisterade på att nationen skulle höra deras röster och införliva deras berättelse i nationens historia. Detta krävde en vilja, från deras sida, att tala men också en vilja från förövarnas sida, eller åtminstone från deras avkomlingar, att lyssna.⁶¹

⁵⁹ Griswold (2007) s. 139.

⁶⁰ Griswold (2007) s. 190–191.

⁶¹ Sherry L. Smith, ”Reconciliation and restitution in the American West”, *Western history quarterly* 41:1 (2010) s. 23 (min översättning).

Sannolikt fungerar nationella berättelser olika i Sverige och USA. Under större delen av 1900-talet stod modernitet som den dominerande metaforen i det svenska samhället och förväntningar på framtiden vägrade tyngre än funderingar över det förflutna.⁶² Men händelser och utvecklingar runt millennieskiftet har förskjutit detta fokus. I allt större utsträckning har den allmänna debatten kommit att handla om Sverige som ett mångkulturellt samhälle och liksom i många andra länder har detta lett till ett ökat intresse för historia, inte minst just *svensk* historia. Jordbruksministrarnas ursäkt var ett uttryck för båda dessa förändringar, medan tyystandet av denna handling kan ses som ett försök att begrava en omtvistad fråga, vilket i Sverige ibland sker genom att hänvisa dem till offentliga utredningar. Det är också tänkbart att en omhuldad idé om att svenska politiska system är opartiska och omutliga leder till en blind fläck vad gäller möjlig partiskhet och intressekonflikter, samt skapar patriarkala strukturer i statens politik som motsäger dess uttalade stöd för minoritetsrättigheter och jämlikhet. Konstruktionen av ett samiskt parlament som ett valt organ för att implementera regeringens politik och velandet när det gäller att skriva under ILO 169 verkar peka mot en sådan tolkning.

Men efter påverkan från den sydafrikanska sannings- och försoningskommissionens arbete har det internationella intresset för ursäkter och försoningsprocesser ändrat det politiska språket och jordbruksministrarnas ursäkt har återupplivats. Detta har lett till en intressant förändring i den officiella berättelsen om ursäkten. Från att ha blivit mer eller mindre begravd, både av media och av regeringen själv, har Åhnbergs ursäkt dammats av och presenterats som en självklar föregångare till samtida politiska inriktningar. Jordbruksdepartementet deklarerade 2004 att den syftade till att "ursäkten för gångna tiders oförrätter fylls med innehåll" och detta citerades sedan i språkutredningen 2006.⁶³ När integrationsminister Nyamko Sabuni talade inför öppnandet av Sametinget 2007 utlovade hon en proposition som också skulle fylla Åhnbergs ursäkt med innehåll.⁶⁴ Början av 2000-talet har

62 Henrik Berggren & Lars Trägårdh, *Är svensken människa? Gemenskap och oberoende i det moderna Sverige* (Stockholm 2006) s. 224–225.

63 *Att återta mitt språk* (2006) s. 78.

64 "Integrationsminister vill stärka samisk språkanvändning och jämställdhet", Sam-

varit en tid då den svenska regeringen uttalat ett flertal ursäkter för förgångna missförhållanden. 2000 behandlade en utredning frågan om tvångssteriliseringar och argumenterade för att erkännandet av att detta varit fel innebär en sorts ursäkt.⁶⁵ I ett tal år 2007, tog integrationsministern på sig det officiella ansvaret för och beklagade Sveriges delaktighet i den internationella handeln med svarta slavar.⁶⁶ Och i kölvattnet på Kevin Rudds ursäkt till Australiens aboriginer 2008 så vändes intresset mot Åhnbergs ursäkt och önskemål ställdes igen på en förnyad resolution från regeringen.⁶⁷ Så 2011 bad regeringen offentligt om ursäkt till barn som mot deras egen och föräldrarnas vilja placerats i fosterhem och där behandlats illa.⁶⁸

Kanske är det dags att erkänna att det har uttalats en officiell svensk ursäkt till landets samiska medborgare och att det som nu krävs är initiativ som tar konsekvenserna av vad det innebär att ångra såväl nutida som förflutna oförrätter. För att göra det måste nationens officiella institutioner vända uppmärksamheten till hela kedjan mellan erkännande av misstag – ånger – ursäkt – gottgörelse – och en ändring och förbättring av relationerna.⁶⁹ Vad skulle då det kunna innebära för svensk-samiska förhållanden? Beträffande historiska oförrätter så har jag pekat på tre olika i texten ovan. Andra skulle röra språkpolitiken, den politik som förvärrat splittringen mellan renskötande och icke-renskötande samer som påverkar samiska förhållanden än idag, samt förordningar som förnekat samiska kvinnor etniska rättigheter och

etinget, <<http://www.sametinget.se/3067>>, 7/2 2011.

65 *Steriliseringsfrågan i Sverige 1935–1975: Historisk belysning, kartläggning, intervjuer: Slutbetänkande*, Statens offentliga utredningar 2000:20 (Stockholm 2000) s. 26.

66 <<http://www.sweden.gov.se/sb/d/8594/nocache/true/a/93574/dictionary/true>> (hämtad 2011-06-06).

67 ”Kräver sanningskommission”, Sveriges Radios hemsida, <<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=2327599>>, 27/2 2011; ”Gottgörelse: En väg till försoning”, Amnesty press, <<http://www2.amnesty.se/ap.nsf/webbreportage/AA637850C2CD6214C125773400535A7E?opendocument>>, 27/2 2011; Lars-Nila Lasko, Sami world, <<http://lars-nila.blogspot.com/2009/02/att-vilja-ta-ett-steg-vidare-efter.html>>, 7/2 2011; <<http://www.aftonbladet.se/nyheter/9808/08/telegram/inrikes35.html>>, 7/2 2011.

68 <<http://www.aftonbladet.se/nyheter/article12564821.ab>> (hämtad 2011-06-06); 21 november 2011 hölls en ceremoni i Stadshuset i Stockholm vid vilken regeringen formulerade en officiell ursäkt.

69 Lightfoot (2015).

förstärkt patriarkala strukturer inom samebyar.⁷⁰ Att fylla Åhnbergs ursäkt med innehåll borde också innebära ett grundläggande beklagande att svensk politik – förverkligad genom statens förordningar, genom svenska tjänstemäns handlande, genom statskyrkans praktik, och genom domstolsväsendet som ensidigt applicerat svensk lag på samiska förhållanden – har dominerat, förkastat och vägrat att lyssna till rättmätiga samiska anspråk. Frågor om gottgörelse och rättelse måste diskuteras, i ekonomiska och andra termer, för individer och deras efterkommande som tvångsförflyttats och tvingats förneka sitt språk och sin kultur. Och när det gäller frågan om mark och vatten så bör ILO 169 skrivas under – eller om konventionen är för tandlös vilar det på staten att komma fram till något bättre.

Sådana handlingar skulle ha ett djupgående inflytande på berättelserna om nationen och tjäna som en modell för relationer till andra nationella minoriteter. Det är angeläget för ursprungsfolk att konfrontera och finna läkedom för en historia av kolonialt våld, men detsamma gäller alla de skandinaver som inte är samer. ”Visst är det så”, skriver Charles L. Griswold, ”att varje grupp definieras av en orättfärdig historia – och av ursäkter liksom av att acceptera en ursäkt – i betydelsen att historien skapat en fas av deras livsvillkor”. Men politiska ursäkter och de nya berättelser som de möjliggör erbjuder en tänkbar framtid som inte är ”förutbestämd av övergrepp och förbittring i det förflutna” och där våra identiteter och samhällen inte är ”immuna mot förändring och därför [...] inte immuna mot förbättring”.⁷¹ Som jag tolkar detta så inledde jordbruksminister Annika Åhnberg en process av en svensk ursäkt till samerna som ännu inte avslutats.

70 Beträffande kön, se ”Lag blir kvinnofälla”, *Samefolket* 11–12 2008, s. 34; ”Riksdagsledamot vill få slut på diskriminering av samiska kvinnor”, Sveriges Radios hemsida, <<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=1887954>>, 19/5 2011; Andrea Amft, *Sápmi i förändringens tid: En studie av svenska samers levnadsvillkor under 1900-talet ur ett genus- och etnicitetsperspektiv* (Umeå 2000); Kuokkanen (2011) s. 53–54.

71 Griswold (2007) s. 145, 191; Bastien *et al.* (2003) s. 35

Källor och bearbetningar

Intervjuer

”Hans Majestetets Kongens tale til det nyvalgte sameting ved dets åpning 7. oktober 1997”, Annelin Ulfrstad, personlig kommunikation.

Intervju med Annika Åhnberg, 3/6 2011.

Intervju med Sigrid Stångberg, 17/5 2011.

Tryckta källor och bearbetningar

Amft, Andrea. *Sápmi i förändringens tid: En studie av svenska samers levnadsvillkor under 1900-talet ur ett genus- och etnicitetsperspektiv* (Umeå 2000).

Att återta mitt språk: Åtgärder för att stärka det samiska språket, Statens offentliga utredningar 2006:19 (Stockholm 2006).

Barkan, Elazar. *The guilt of nations: Restitution and negotiating historical injustices* (New York 2000).

Bastien, Betty, Jürgen W. Kremer, Rauna Kuokkanen & Patricia Vickers. ”Healing the impact of colonization, genocide, and racism on indigenous populations,” i Stanley Krippner & Teresa M. MacIntyre (red.), *The psychological impact of war trauma on civilians* (New York 2003) s. 25–38.

Berggren, Henrik & Lars Trägårdh. *Är svensken människa? Gemenskap och oberoende i det moderna Sverige* (Stockholm 2006).

Chakrabarty, Dipesh. ”History and the politics of recognition,” i Keith Jenkins, Sue Morgan, & Alan Munslow (red.), *Manifestos for history* (London 2007) s. 77–86.

Corntassel, Jeff & Cindy Holder. ”Who’s sorry now? Government apologies, truth commissions, and indigenous self-determination in Australia, Canada, Guatemala, and Peru,” *Human Rights Review* 9 (2008) s. 465–489.

En ny rennäringspolitik: Öppna samebyar och samverkan med andra markanvändare, Statens offentliga utredningar 2001:101 (Stockholm 2001).

Eriksen, Thomas Hylland. *Kampen om fortiden: Et essay om myter, identitet og politikk* (Oslo 1996).

Fur, Gunlög. *Colonialism in the margins: Cultural encounters in New Sweden and Lapland* (Leiden 2006).

Fur, Gunlög. ”De l’étranger à l’ascendant: Les perceptions suédois des Sámis à l’époque modern (1630–1740)”, i Éric Schnakenbourg (red.), *Figures du Nord: Scandinavie, Groenland et Sibérie: Perceptions et représentations des espaces septentrionaux du Moyen Âge au XVIIIe siècle* (Rennes 2012) s. 117–133.

Griswold, Charles L. *Forgiveness. A philosophical exploration* (Cambridge 2007).

Hallencreutz, Carl F. *Pehr Högströms missionsföretag och övriga bidrag till samisk kyrkohistoria*, utgivna och kommenterade av C.F. Hallencreutz (Uppsala 1990).

Hansen, Lars Ivar & Bjørnar Olsen. *Samernas historia fram till 1750* (Stockholm 2006).

- Högström, Pehr. *Beskrifning öfwer de til Sweriges Krona lydande Lapmarker* (Umeå [1747] 1980).
- I enlighet med skolans värdegrund? En granskning av hur etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion och sexuell läggning framställs i ett urval av läroböcker* (Stockholm 2006).
- James, Matt. "Wrestling with the past: Apologies, quasi-apologies, and non-apologies in Canada", i Mark Gibney, Rhoda Howard-Hassman, Jean-Marc Coicaud & Niklaus Steiner (red.), *The age of apology: The West faces its own past* (Philadelphia 2008) s. 137–151.
- Johansson, Egil. "Prästerna i övre Norrlands kustbygd: Blad ur ett forskningsprojekt", i Sten Henrysson (red.), *Samer, präster och skolmästare: Ett kulturellt perspektiv på samernas och Övre Norrlands historia* (Umeå 1993) s. 97–124.
- Johansson, Peter. *Samerna: Ett ursprungsfolk eller en minoritet? En studie av svensk samepolitik 1986–2005* (Göteborg 2005).
- Klemetz, Elin. "När Sverige gjorde skillnad", examensarbete i journalistik, Göteborgs universitet (2010/2011), <http://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/25002/1/gupea_2077_25002_1.pdf>, 7/10 2011.
- Kuokkanen, Rauna. "Self-determination and indigenous women: 'Whose voice is it we hear in the Sámi parliament?'"', *International journal on minority and group rights* 18 (2011) s. 39–62.
- Lightfoot, Sheryl R. "Settler-state apologies to indigenous peoples: A normative framework and comparative assessment", *NAIS: Journal of the Native American and Indigenous Studies Association* 2:1 (2015) s. 15–39.
- Lindmark, Daniel. *En lappdrängs omvändelse: Svenskar i möte med samer och deras religion på 1600- och 1700-talen* (Umeå 2006).
- Lundmark, Lennart. "*Lappen är ombytlig, ostadig och obekvä*": *Svenska statens samepolitik i rasismens tidevarv* (Bjurholm 2002).
- Lundmark, Lennart. *Stulet land: Svensk makt på samisk mark* (Stockholm 2008).
- Majumdar, Rochona. *Writing postcolonial history* (London 2010).
- McGrath, Ann. "'Bad' history, good intentions and Australia's national apology", i Helga Ramsey-Kurz & Ulla Ratheiser (red.), *Antipodian childhoods: Growing up in Australia and New Zealand* (Newcastle 2011) s. 43–63.
- Minde, Henry. "The destination and the journey: Indigenous peoples and the United Nations from the 1960s through 1985", i Henry Minde (red.), *Indigenous peoples: Self-determination, knowledge, indigeneity* (Delft 2008) s. 49–86.
- Nyyssönen, Jukka. "Between the global movement and national politics: Sámi identity politics in Finland from the 1970s to the early 1990s", i Henry Minde (red.), *Indigenous peoples: Self-determination, knowledge, indigeneity* (Delft 2008) s. 87–105.
- Osterhammel, Jürgen. *Colonialism: A theoretical overview* (Princeton 1996).
- Regeringens proposition 1992/93:32, "Om samerna och samisk kultur m.m."
- Regeringens proposition 2009/10:80, "En reformerad grundlag".

- Samerna – ett ursprungsfolk i Sverige: Frågan om Sveriges anslutning till ILO:s konvention nr 169*, Statens offentliga utredningar 1999:25 (Stockholm 1999).
- Samernas folkrättsliga ställning: Delbetänkande av Samerätsutredningen*, Statens offentliga utredningar 1986:36 (Stockholm 1986).
- Smith, Sherry L. ”Reconciliation and restitution in the American West”, *Western history quarterly* 41:1 (2010) s. 4–25.
- Steg mot en minoritetspolitik: Betänkande: Europarådets konvention för skydd av nationella minoriteter*, Statens offentliga utredningar 1997:193 (Stockholm 1997).
- Steg mot en minoritetspolitik: Betänkande: Europarådets konvention om historiska minoritetspråk*, Statens offentliga utredningar 1997:192 (Stockholm 1997).
- Steriliseringsfrågan i Sverige 1935–1975: Historisk belysning, kartläggning, intervjuer: Slutbetänkande*, Statens offentliga utredningar 2000:20 (Stockholm 2000).
- Wuolab, Anne. ”Forfatteren Elsa Laula og boka Inför lif eller død?” i Britt Inger G. Stenfjell (red.), *Åarjel-saemieh: Samer i sør* 9 (Snåsa 2007) s. 67–77.

Tidningar

Aftonbladet

Dagens Nyheter

Expressen

Jönköpingsposten

Norra Västerbotten

Norrbottnenskuriren

Norrländska Socialdemokraten

Nya Norrland

Piteåtidningen

Samefolket

Västerbottens-Kuriren

Västernorrlands allehanda

Östersundsposten

Internetkällor

- Australian Human Rights Commission, <http://www.humanrights.gov.au/social_justice/bth_report/apologies_states.html>, 6/10 2011.
- Ericson, Maria. ”Rapport angående en eventuell sanningskommission för romer och resande/resanderomer”, <http://arkiv.minoritet.se/romadelegationen/www.romadelegationen.se/dynamaster/file_archive/100420/e306c8de-c41ad6d1affa593e68016249/sanningskommission.pdf>, 7/10 2011.
- Fullard, Madeleine & Nick Rousseau. ”Truth-telling, identities and power in South Africa and Guatemala”, International Center for Transitional Justice, <<https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Identities-TruthCommissions-ResearchBrief-2009-English.pdf>>, 16/9 2015.

- ”Gottgörelse: En väg till försoning”, Amnesty press, <<http://www.amnesty.se/ap.nsf/webbreportage/AA637850C2CD6214C125773400535A7E?opendocument>>, 27/2 2011.
- HBL.fi, <<http://www.hbl.fi/text/inrikes/2010/8/23/d51021.php>>, 2/7 2011.
- ”Indigenous and tribal peoples convention, 1989 (No. 169)”, ILO, <<http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C169>>, 7/10 2011.
- ”Integrationsminister vill stärka samisk språkanvändning och jämställdhet”, Sametinget, <<http://www.sametinget.se/3067>>, 7/2 2011
- ”Kräver sanningskommission”, Sveriges Radios hemsida, <<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=2327599>>, 27/2 2011.
- Lars-Nila Lasko, Sami world, <<http://lars-nila.blogspot.com/2009/02/att-viljata-ett-steg-vidare-efter.html>>, 7/2 2011.
- Legal frontiers, <<http://www.legalfrontiers.ca/2010/11/winds-of-change-or-hot-air-decolonization-and-the-salt-water-test>>, 15/9 2011.
- ”Ministerursäkt utan betydelse”, Sveriges Radios hemsida, <<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=2165027>>, 4/10 2011.
- ”Modern history sourcebook: President Sukarno of Indonesia: Speech at the opening of the Bandung conference, April 18 1955”, <<http://www.fordham.edu/halsall/mod/1955sukarno-bandong.html>>, 12/2 2012.
- Mycock, Andy. ”Sorry seems to be an easier word: Brown and the politics of apology”, <<http://www.opendemocracy.net/ourkingdom/andy-mycock/sorry-seems-to-be-easier-word-brown-and-politics-of-apology>>, 30 November 2009>, 5/10 2011.
- Office of Treaty Settlements, <<http://www.ots.govt.nz/>>, 6/10 2011.
- ”Riksdagsledamot vill få slut på diskriminering av samiska kvinnor”, Sveriges Radios hemsida, <<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=1887954>>, 19/5 2011.
- Stan, Lavinia. ”Truth commissions in Central and Eastern Europe” (conference paper 2008), <http://stfx.academia.edu/LaviniaStan/Talks/7553/Truth_Commissions_in_Central_and_Eastern_Europe>, 23/1 2013.
- Truth and Reconciliation Commission website, <<http://www.justice.gov.za/trc/>>, 6/10 2011.
- United Nations declaration on the rights of indigenous peoples (2007), United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues <<http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/en/drip.html>>, 4/10 2011.
- United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues <<http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/en/declaration.html>>, 4/10 2011.

Gunlög Fur, f. 1957, professor i historia vid Linnéuniversitetet i Växjö. Hennes forskningsintressen rör kolonialism, kulturmöten och genus med fokus på urfolk i Amerika och i Skandinavien. Fur är forskningsledare för det tvärvetenskapliga forskningscentret *Concurrences in Colonial and Postcolonial Studies* vid Linnéuniversitetet, som samlar forskare i bland annat historia, litteraturvetenskap, engelska, konstvetenskap, kulturstudier och sociologi (se Inu.se/Inuc/concurrences). Hon har publicerat flera artiklar om samers kontakter med svenska kronan och kyrkan på 1600- och 1700-talen, samt boken *Colonialism in the margins: Cultural encounters in New Sweden and Lapland* (2006).
gunlog.fur@Inu.se

Sammanfattningar på nordsamiska, lulesamiska och sydsamiska

Buhtadit ovddešáiggi

Ruota eanandoalloministtar sártnistis Eamiálbmotbeaivvis 1998 šállošii das got Ruotta lea giedahallan sámiid. Otne lea dábálaš ahte ráđdehusat ja organisašuvnnat šállošit daguin mat leat dáh-páhuvvan ovddešáiggiid, sihke Ruotas ja iežá guovlluin máilm-mis. Duohtavuoda- ja soabahankommišuvnnat loktejit oidnosii historjjálaš veahkaválddálašvuodaid ja nuláhkai geahččalit njulget unohas árbbi. Mearkkašit go duodain šállošat maidege sámiiide ja gean ovddas ministtar ságastii? Artihkkal giedahallá šállošemiid mat leat ovdanbukton iežá eamiálbmogiidda, mii čállui medias dan ruota šállošemi oktavuodas ja got dat maŋŋil lea digaštallon ja geavahuvvon. Dološ áššebáhpiriin ohcá ákkaid manin šállošemiide lea dárbu ja daid veardida dálááiggi riikkaidgaskasaš eamiálbmot vuoigatvuodaid soahpamušaiguin. Okta árvalus lea ahte fámoláš šállošemis ferte váldit ollái bohtosiid olles ráiddus nugo veardedaguin, gáhtamiin, buhtademiin ja rievdaduvvon gaskavuolta joavkkuid gaskkas. Ruota-sámi gaskavuodas galggale áššit divvot earret iežá bággojohtimiin ja sámigiela giieldimis ja kultuvrras ferte digaštallot ja riikkaidgaskasaš konvenšuvnnat vuolláičállot ja buoriduvvot. Dakkár daguin livčče vuđolaš váikkuhanvejolašvuodát našuvnna historjái ja leahkit ovdagovvan gaskavuodaide iežá našuvnnalaš unnitloguide. Ođđa muitalus

maid šallošepmi mearkaša, lážálii saji boahhteáigái mii ii leat ovda-
gihtii mearriduvvon mannanáiggis.

Översättning Miliana Baer

Såbadit vasseájgev

Hålan álgoálmukbiejven 1998 svieriga ednambarggoministar ándagis ánoj gáktu Svierik la sámijt giehtadallam. Uddni l ienep ieme-
lasj ráddidusá ja organisasjávna ándagis ándu dájmajs vasseájgen,
goappátjagá Svierigin ja birra värálda. Sádnesvuohta- ja såbaduskom-
misjávna gähttjali rievtodit árbev histárjålasj verrudagáj mañjela gá
dajt tjuovgadi. Valla majt vuojn ándagisadnom merkaj sámijda ja
gen ávdås ministar ságastij? Artihkal giehtadallá ándagisádnomijt ma
li ávddájbuvteduvvam ietjá álgoálmugijda, mij tjáleduváj medi-
an svieriga ándagisadnoma ávddájbuktema gáktuj ja gáktu mañjela
ságastaláduváj ja aneduváj. Oarre ándagisadnomij dárbbuj átsáduvvá
vasseájge dájmajn ma gehtjaduvvi dálásj rijkajgasskasasj såbadisáj
diedon álgoálmugij rievtesvuodaj birra. Mañijboardos la dájma-
lasj ándagisadnom hähttu båtusav vållet álles rájdos verrudagáj,
sáñardime, hievedisá gaskan ja rievddadum gasskavuoha juohku-
sij gaskan. Svierik-sáme gáktuj luluj merkahit ássje rievtodusá birra
iehtjádij siegen nággosirddemij ja sáme giela ja kultuvra vuornom
hähttu ságastaláduvvat ja rijkajgasskasasj konvensjávna vuollájtjále-
duvvat ja buoreduvvat. Dakkir dagojn lulun tjieñgalis báñnatjibme
rijka histárjjáj ja ávddågávvån árrót gasskavuodajda ietjá rijkalasj
unneplágojda. Ádá giehtto majt ándagisádnom merkaj, máhttelissan
dáhká boahhteájgev mij ij la vasseájges báñnatjuvvam.

Översättning Barbro Lundholm

Dovletje tijjem máhtadidh

Aalkoealmetjebiejvien háaloemisnie jaepien 1998 laanteburrie-
ministere aanteges mietie gihtjie, guktie Sveerje dáásveramme sae-
mide. Daan biejjien sjejhme reerenassh jih organisasjovnh aanteges
mietie dovletje dáásverimmijste gihtjeh, dovne Sveerjesne jih bijre
jarkan veartanisnie. Saetnies- jih máhtadimmiekommisjovnh sijh-
tieh aerpiem dejstie historiske meadtojste staeriedidh. Læjhkan daer-

pies gihtjedh mij daate aanteges saemide jñh gñen åvteste ministere soptsesti?

Daennie artihkelisnie vuartasjamme guktie aanteges mietie jeatjah aalkoealmetjijstie gihtjeme, maam meedijisnie tjeelin gosse svienske aanteges mietie gihtji jñh guktie mænngan dan bijre digkiedamme jñh dejnie barkeme. Vuesiehtamme man daerpies orreme aanteges mietie gihtjedh dovletje dahkojste gosse daan biejjien internationale latjkoeh aalkoealmetji reaktaj bijre lutnjeme. Gosse aanteges mietie gihtjedh tjuara vuesiehtidh maam dejnie ussjedamme jñh gaajhkh meadtoeh maam aangkerdamme, guktie bueriem darjodh jñh jeatjhaakaan ussjedidh gosse ovmessie tjærth ektiedidh.

Svienske-saemien ektiedæmman gyhtjelassh bætieh guktie stæriedidh dovne gosse saemide noerhkin orre jñh jeatjah dajvide juhtedh, gosse saemiengïelem jñh kultuvrem nyöjhkeme, daejtie gyhtjelaside tjuara digkiedidh jñh internationale konvensjovnh tjaalasovvedh jñh bueriedidh. Dagkerh dahkoeh nasjovnen histovrijasse vihkeles gosse vuesiehtidh guktie jeatjah internationale unnebelåhkoalmetjigujmie ektiedidh. Daate orre soptsese aanteges bijre, nuepiem bætije beajjan vadta mij ij dovletje dahkojste stuvrelgi.

Översättning Sig-Britt Persson och Karin Rensberg-Ripa